

*Андрій Михайлович Костенюк,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
ORCID: 0009-0003-7713-690X*

ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОСТІ: МІСЦЕ І РОЛЬ У СИСТЕМІ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА

Постановка проблеми. Проблема співвідношення справедливості та закону належить до фундаментальних у теорії права. Вона набуває особливої актуальності в умовах трансформації правової системи України, євроінтеграційних процесів та підвищення стандартів захисту прав людини. Формальна чинність нормативного акта вже не може вважатися достатньою підставою для визнання його правовим у повному розумінні. На перший план виходять критерії правової визначеності, пропорційності, недискримінаційності та відповідності принципу верховенства права.

Практичне значення цієї проблематики пов'язане з необхідністю забезпечення передбачуваності правозастосування, мінімізації довільного тлумачення норм, зміцнення довіри громадян до державних інституцій. Якість закону стає не лише техніко-юридичною характеристикою, а й індикатором зрілості правопорядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання якості закону та правової визначеності активно досліджуються в українській правничій науці. Зокрема, проблеми якісного виміру нормотворчості розглянуто у працях М. Братасюка та О. Росоляк, які акцентують увагу на необхідності поєднання формальних і змістових критеріїв оцінки нормативних актів [1].

Категорію «якість закону» у контексті принципу верховенства права аналізує Я. Берназюк, підкреслюючи її значення для забезпечення найбільш сприятливого для особи тлумачення [2]. Проблематику правової визначеності як складника верховенства права досліджує В. Кравчук [3], а методологічні аспекти взаємозв'язку правотворчості та правової невизначеності – Є. Кубко [4]. У площині європейських стандартів забезпечення верховенства права та їх імплементації в національну правову систему проблему розглядає О. Дудченко [5]. Принципу справедливості у воєнний час присвітив увагу О. Головка у статті «Принцип справедливості в законодавстві воєнного часу: теоретико-правовий аналіз» [6].

Водночас попри наявність значного масиву досліджень недостатньо комплексно осмисленим залишається питання філософсько-правових підстав якості закону, зокрема, через призму співвідношення справедливості, правової визначеності та пропорційності.

Метою статті є комплексний аналіз співвідношення справедливості та якості закону в контексті принципу верховенства права, а також обґрунтування правової визначеності як ключового критерію оцінки нормативних актів.

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становлять: діалектичний метод, який використано для аналізу співвідношення форми та змісту права, історико-правовий метод, для простеження еволюції уявлень про справедливість, системний метод, для розгляду якості закону як елементу правового порядку, формально-юридичний метод, для аналізу змісту правових норм і критеріїв їх визначеності; порівняльно-правовий підхід, для зіставлення національних і європейських стандартів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип справедливості в системі основних принципів посідає одне з провідних місць. Цей принцип передусім позитивному праву, супроводжує його розвиток і щоразу повертається як критерій оцінки: чи є закон просто формально чинним, чи він гідний називатися правом.

У філософії античності справедливість розумілася не лише як моральна чеснота, а як принцип упорядкування спільного життя. Платон у своїй праці «Держава» намагався показати, що справедливість – це гармонія, відповідність частин цілому. Натомість Арістотель у «Нікомахова етика» розмежував розподільчу й зрівнювальну справедливість, фактично заклавши підвалини сучасного розуміння пропорційності. Уже тоді стає очевидним, що справедливість неможливо звести до формальної рівності, вона передбачає співмірність.

Однак із переходом до сучасної державності право дедалі більше набуває інституційної форми. Закон стає основним інструментом регулювання. І тут виникає принципове питання: чи достатньо того, що закон ухвалено за процедурою? Чи його якість має вимірюватися також відповідністю певним матеріальним стандартам – справедливості, правовій визначеності, недискримінації [7]?

У XX столітті проблема співвідношення закону й справедливості набуває особливої гостроти. Досвід тоталітарних режимів продемонстрував, що формально чинний закон може бути інструментом «глибокої» несправедливості. Саме тому після Другої світової війни в європейській правовій традиції утверджується ідея верховенства права як ціннісного принципу [5]. Не випадково практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) послідовно підкреслює, що закон має бути не лише доступним, а й передбачуваним та достатньо чітким.

Отже, якість закону перестає бути техніко-юридичною категорією. Вона стає питанням довіри до правопорядку. Якщо норма сформульована нечітко, допускає довільне тлумачення або створює нерівні умови для різних груп, вона руйнує саму ідею правової визначеності. Людина не може планувати свою поведінку, не може передбачити правові наслідки своїх дій – а отже, не почуватися захищеною.

У цьому сенсі правова визначеність – це не формальна вимога до стилістики нормативного тексту, а гарантія свободи. Закон, який не є зрозумілим і передбачуваним, ставить особу в залежність від суб'єктивної волі суб'єкта правозастосування. І тоді справедливість стає випадковістю, а не принципом [4].

Проте й надмірна формалізація може породжувати певні проблеми. Коли закон надто деталізований, він ризикує втратити гнучкість і здатність реагувати на життєві ситуації. Тому якість закону – це завжди баланс, який існує між чіткістю і відкритістю, між стабільністю й адаптивністю.

Особливої уваги потребує принцип пропорційності, який вимагає, щоб втручання держави у права людини було необхідним, доречним і співмірним поставленій меті. У сучасній доктрині саме пропорційність часто виступає містком між формальною законністю і матеріальною справедливістю та дозволяє оцінити, чи не є засіб надмірним щодо цілі.

Не менш суттєвим у аспекті цієї проблеми є принцип недискримінації. Формально нейтральний закон може мати непропорційний вплив на певні соціальні групи. Тому якість закону вимірюється також його здатністю забезпечувати реальну, а не декларативну рівність.

Зазначені правові принципи перебувають у тісному зв'язку, утворюють своєрідну систему координат, у межах якої перевіряється справедливість закону та забезпечується його якість. Без визначеності немає передбачуваності; без пропорційності, немає співмірності; без недискримінації, немає рівності.

У зв'язку з цим справедливість у теорії нормотворчості не може розглядатися як абстрактний моральний ідеал, вона набуває конкретного змісту через вимоги до якості закону. Закон стає справедливим не лише тоді, коли проголошує цінності, а тоді, коли структурно втілює їх у своїй формі та механізмах реалізації.

Якщо принцип справедливості є ціннісною складовою права, то правова визначеність є його конструктивним каркасом. Без чіткої нормативної форми навіть найблагодісніші наміри законодавця можуть перетворитися на джерело свавілля. У теорії нормотворчості правова визначеність виступає не другорядною технічною вимогою, а умовою можливості самої справедливості.

Ідея визначеності тісно пов'язана з принципом верховенства права. У класичній англійській доктрині, яку сформулював Альберт Венн Дайсі, підкреслювалося, що влада не може діяти довільно, вона обмежена законом. Проте з часом стало очевидно, що формальної наявності закону недостатньо. Якщо норма сформульована нечітко, суперечливо або допускає надмірну дискрецію, вона відкриває простір для різночитань, а отже, для нерівності в застосуванні.

Практика ЄСПЛ послідовно розвиває вимогу «якості закону» (quality of law). У низці рішень Суд наголошує: норма повинна бути достатньо доступною, чіткою та передбачуваною, щоб особа могла регулювати свою поведінку [5]. Передбачуваність не означає абсолютної детермінованості, але вона вимагає розумних меж тлумачення. Інакше закон перестає бути орієнтиром і перетворюється на інструмент ситуативного контролю.

Правова визначеність має декілька рівнів.

По-перше, мовний, відповідно до якого норма повинна бути сформульована зрозумілою юридичною мовою, без оціночних понять, які не мають чітких критеріїв.

По-друге, системний, де закон не може суперечити іншим актам або створювати колізії, що унеможливають послідовне застосування.

По-третє, часовий, відповідно до якого стабільність правового регулювання є складовою довіри, а мінливість законодавства підриває легітимність правового порядку.

У цьому контексті цікаво звернутися до теорії внутрішньої моралі права, розробленої Лон Фуллер у праці «The Morality of Law». Фуллер сформулював вісім принципів належного правотворення, серед яких – загальність норм, їх публічність, несуперечливість, можливість виконання. Порушення цих принципів, на його думку, руйнує саме поняття права [8]. Отже, якість закону – це питання не лише ефективності, а й моральної валідності.

Правова визначеність безпосередньо впливає на реалізацію справедливості у практиці. Якщо закон містить неконкретні формулювання на кшталт «інші випадки», «значна шкода», «суспільна необхідність» без конкретизації критеріїв, то остаточне рішення фактично переноситься на розсуд адміністративного чи судового органу. У такій ситуації справедливість залежить не від закону, а від особистісних якостей суб'єкта правозастосування.

Проте повна формалізація також неможлива. Соціальна дійсність постійно змінюється, законодавець іноді свідомо використовує відкриті формули, зокрема, «розумність», «добросовісність», «співмірність». У процесі нормотворчості необхідно забезпечити достатній баланс між гнучкістю та визначеністю норми права. Це сприяє виникненню зв'язку із принципом пропорційності, який дає змогу заповнити простір невизначеності раціональною процедурою оцінювання.

Справедливість закону визначається не тільки наслідками його дії, а й тим, як саме він був підготовлений і ухвалений. Відкритість нормотворчого процесу, повноцінне публічне обговорення та наявність антикорупційних запобіжників є складовими правової визначеності в ширшому розумінні. Водночас закон, сформований у закритому, «кулуарному» режимі, навіть за зовнішньо коректного дотримання процедури, неминує породжує сумніви щодо його легітимності.

З огляду на це, принцип правової визначеності є передумовою принципу справедливості, він забезпечує стабільність очікувань результатів, рівність у застосуванні норми права та передбачуваність наслідків при його дії. Без правової визначеності принцип справедливості стає декларативним та набуває формального характеру.

У процесі нормотворчої діяльності зазначені принципи набувають взаємопов'язаного характеру. Закон є якісним тоді, коли він структурно визначений і ціннісно обумовлений. Лише в поєднанні виникає правовий порядок, що регулює й заслуговує на довіру.

Якщо принцип правової визначеності створює передбачуваність, то принцип пропорційності забезпечує співмірність. У теорії нормотворчості цей принцип виконує функцію своєрідного «фільтра», через який проходить будь-яке втручання держави у сферу прав і свобод людини. Саме через принцип пропорційності справедливість отримує процедурну форму.

Ідея співмірності має філософське підґрунтя. Ще Арістотель пов'язував справедливість із рівністю, але не арифметичною, а геометричною – такою, що враховує обставини та заслуги. У сучасному праві ця інтуїція трансформувалася в тест пропорційності, який передбачає поетапну перевірку [2]:

- чи має закон легітимну мету;
- чи є обраний засіб придатним для її досягнення;
- чи є він необхідним (тобто чи не існує менш обтяжливого альтернативного заходу);
- чи є втручання співмірним у вузькому сенсі – тобто чи не переважає шкода для прав особи очікувану користь для суспільства.

Цей підхід широко застосовується у практиці ЄСПЛ і конституційних судів європейських держав. Його значення полягає в тому, що він уможлиблює уникнути крайнощів: як правового формалізму, так і морального абсолютизму. Закон не оцінюється лише з точки зору формальної відповідності процедури – він підлягає змістовій перевірці на співмірність.

У нормотворчому процесі принцип пропорційності повинен діяти ще до прийняття акта. Законодавець має прогнозувати наслідки регулювання, оцінювати вплив на права різних груп, зважувати альтернативи. В іншому випадку пропорційність перетворюється лише на інструмент судового контролю, а не на внутрішній стандарт якості закону.

Особливо гостро питання пропорційності постає у сферах, де йдеться про обмеження базових прав: свободи вираження поглядів, права на приватність, свободи мирних зібрань. Надмірне регулювання може мати «охолоджувальний ефект» – коли особа утримується від реалізації права через страх санкцій. У такій ситуації формально чинний закон може створювати атмосферу прихованого примусу.

Пропорційність також тісно пов'язана з принципом недискримінації. Формально однакове обмеження може мати різний вплив на різні групи населення. Якщо закон встановлює універсальне правило, але його практичний ефект непропорційно зачіпає певну соціальну категорію, постає питання про приховану нерівність. Тут справедливість вимагає не лише формальної рівності, а й урахування фактичних умов.

Недискримінація в сучасному праві розглядається як складова рівності перед законом. Принцип рівності не означає ідентичність. У певних випадках саме диференційований підхід є необхідним для досягнення реальної справедливості. У цьому контексті принцип недискримінації тісно пов'язаний із принципом пропорційності: відмінності у правовому регулюванні є допустимими лише за наявності об'єктивного та розумного обґрунтування.

У філософському вимірі проблема співвідношення принципів рівності та справедливості отримала свій вияв у працях Джон Ролз, зокрема у його книзі «A Theory of Justice» [9]. Його концепція «справедливості як чесності» передбачає, що соціальні та правові інститути мають бути організовані так, щоб покращувати становище найменш захищених осіб. Зазначена теорія не є безпосередньо юридико-технічною, вона вплинула на розуміння того, що принцип формальної рівності без урахування фактичної нерівності може відтворювати несправедливість.

З огляду на зазначене принцип пропорційності виконує подвійну функцію в механізмі правового регулювання. З одного боку, він виступає інструментом обмеження дискреції державної влади, унеможливаючи застосування надмірних або невиправданих заходів втручання у права особи [10], з іншого – забезпечує гнучкість правового регулювання, дозволяючи враховувати конкретні обставини справи та досягати балансу публічних і приватних інтересів [3].

Якісний закон – це не той, що є максимально суворим або максимально ліберальним. Його визначальною ознакою є співмірність правових засобів поставленій меті. Такий підхід кореспондує з розумінням правової визначеності як суттєвого елементу верховенства права, яке, за В. Кравчуком, передбачає передбачуваність, стабільність і внутрішню узгодженість нормативного регулювання [3]. Відсутність цих характеристик призводить до перенесення центру ухвалення рішень у сферу надмірної дискреції суб'єкта правозастосування, що підриває довіру до права.

У цьому вимірі принцип справедливості перестає бути абстрактною категорією, а стає результатом раціонального балансу між інтересами особи і держави, що узгоджується з теоретичними положеннями Д. Ролз про необхідність урахування становища найменш захищених членів суспільства при організації інституцій [9]. Водночас концепція внутрішньої моралі права Л. Фуллер підкреслює, що недотримання принципів загальності, публічності, несуперечливості та стабільності руйнує саме поняття права [8].

У теорії нормотворчості якості закону не можна зводити виключно до технічної досконалості його тексту. Юридична техніка, безумовно, має значення: логічна послідовність викладу, відсутність колізій, чіткість термінології та системність регулювання є необхідними передумовами належного правового акта. Водночас навіть бездоганно структурований нормативний акт може виявитися несправедливим, якщо його зміст порушує баланс інтересів або створює необґрунтовану нерівність.

Отже, якість закону слід розуміти як синтез формальних і матеріальних критеріїв [2]. Формальні критерії стосуються структури й техніко-юридичної організації норми, тоді як матеріальні – її змістової відповідності принципам верховенства права.

Принцип правової визначеності забезпечує передбачуваність правового регулювання та стабільність нормативного середовища. Саме завдяки цьому особа здатна усвідомлювати правові наслідки своїх дій і планувати поведінку відповідно до вимог закону. Визначеність формує довіру до правової системи, оскільки мінімізує ризик довільного тлумачення норм.

Принцип пропорційності гарантує, що держава не виходить за межі необхідного втручання у сферу прав людини. Він потребує раціонального обґрунтування кожного обмеження та встановлення співмірності між легітимною метою і застосованими засобами. У цьому сенсі пропорційність виступає механізмом стримування публічної влади.

Недискримінація забезпечує рівність усіх у доступі до прав і можливостей. Вона не допускає ситуацій, коли формально нейтральна норма фактично створює нерівні стартові умови або приховані перешкоди для окремих груп. Саме тому аналіз фактичного впливу правового регулювання є необхідною складовою оцінки його справедливості.

Зазначені принципи тісно взаємозв'язані й доповнюють один одного. Так, надмірна гнучкість без визначеності породжує правову невпевненість, абсолютна визначеність без пропорційності перетворюється на жорсткий формалізм, формальна рівність без аналізу реального впливу може приховувати дискримінаційні наслідки.

У такому підході принцип справедливості постає як інтегральна характеристика правового регулювання. Він не є емоційною оцінкою чи абстрактною моральною декларацією, а результатом узгодження ціннісних орієнтирів із процедурними вимогами: змісту – з формою, мети – із засобами її досягнення.

У цьому контексті нормотворчість слід розглядати не лише як технічний процес створення тексту, а як відповідальну діяльність, спрямовану на формування передбачуваного, співмірного та недискримінаційного правового порядку.

Сучасні правові системи дедалі більше орієнтуються на стандарти верховенства права, що розвиваються як у національній правовій доктрині, так і в міжнародній практиці. У цьому процесі якість закону набуває значення універсального критерію оцінки правового порядку. Закон більше не сприймається як безумовно авторитетний лише з огляду на факт його ухвалення в процесі правотворчості. Його легітимність визначається відповідністю змісту принципам справедливості, правової визначеності, пропорційності та недискримінації.

Висновки. Узагальнюючи, слід підкреслити, що справедливість і якість закону становлять взаємопов'язані виміри правового регулювання. Принцип справедливості надає праву ціннісного виміру, тоді як якість закону забезпечує його чітке, передбачуване та ефективне нормативне втілення. Без справедливості закон втрачає легітимність у змістовому сенсі, а без належної якості – не забезпечує практичної реалізації закріплених принципів.

Якісний закон – це не лише процедурно коректно ухвалений акт, а передусім правова норма, що відповідає вимогам правової визначеності, пропорційності та рівності, обмежує дискрецію публічної влади й гарантує особі захищеність від свавілля.

Перспективи подальших досліджень з цієї проблематики повинні бути спрямовані на конкретизацію критеріїв оцінювання якості законодавства та аналіз їх практичного застосування в умовах імплементації європейських стандартів верховенства права.

Список використаних джерел

1. Братасюк М. Г., Росоляк О. В. Проблема якісного виміру правової нормотворчості. *Актуальні проблеми права*. 2018. Вип. 2 (84). С. 58–67. DOI: 10.34059/apl.84.058
2. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. 2020. 22 жовтня. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199>
3. Кравчук В. Зміст принципу правової визначеності як суттєвого елементу верховенства права. *Актуальні проблеми права*. 2019. Вип. 4 (52). С. 134–148. DOI: 10.34059/apl.52.134

4. Кубко Є. Б. Правотворчість, юридична практика та правова невизначеність: методологічні аспекти взаємозв'язку. *Правова держава*. 2024. Вип. 35. С. 108–120. DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-108-120. URL: <https://pravova-derzhava.org/en/pravova-derjava-issue-35-2024-108>
5. Дудченко О. Ю. Забезпечення верховенства права в контексті євроінтеграції України: проблеми та реалізація в кримінальному правосудді. *Теорія і практика правознавства*. 2025. Вип. 1 (27). С. 128–144. DOI: 10.21564/2225-6555.2025.27.326911. URL: <https://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/326911>
6. Головка О. М. Принцип справедливості в законодавстві воєнного часу: теоретико-правовий аналіз. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 48–53. DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-48-53. URL: <https://almanahprava.org/almanac-of-law-14/>
7. Кириченко В. Є. Нормотворчість, урегульована правом, в Україні (англ. мовою). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. Т. 109, № 2. С. 24–35. DOI: 10.32631/v.2025.2.02. URL: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/881>
8. Fuller L. L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1964. 202 p.
9. Rawls J. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971. 607 p. ISBN 0674000780. URL: <https://giuseppicapograssi.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/rawls99.pdf>
10. Скрипник А. В., Тітко І. А. Співмірність втручання і баланс публічних та приватних інтересів під час негласного збирання доказів у кримінальному провадженні. *Теорія і практика правознавства*. 2024. Вип. 2 (26). С. 161–181. DOI: 10.21564/2225-6555.2024.26.313485

References

1. Bratasiuk M. H., Rosoliak O. V. Problema yakisnoho vymiru pravovoi normotvorchosti. *Aktualni problemy prava*. 2018. Vyp. 2 (84). S. 58–67. DOI: 10.34059/apl.84.058 (in Ukr.).
2. Bernaziuk Ya. Katehoriia «iakist zakonu» yak skladova pryntsypu verkhovenstva prava ta harantiia zastosuvannia sudom naibilsh spriyatlyvoho dla osoby tлумachennia zakonu. 2020. 22 zhovtnia. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199> (in Ukr.).
3. Kravchuk V. Zmist pryntsypu pravovoi vyznachnosti yak suttievoho elementu verkhovenstva prava. *Aktualni problemy prava*. 2019. Vyp. 4 (52). S. 134–148. DOI: 10.34059/apl.52.134 (in Ukr.).
4. Kubko Ye. B. Pravotvorchist, yurydychna praktyka ta pravova nevyznachenist: metodolohichni aspekty vzaiemozviazku. *Pravova derzhava*. 2024. Vyp. 35. S. 108–120. DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-108-120. URL: <https://pravova-derzhava.org/en/pravova-derjava-issue-35-2024-108> (in Ukr.).
5. Dudchenko O. Yu. Zabezpechennia verkhovenstva prava v konteksti yevrointehratsii Ukrainy: problemy ta realizatsiia v kryminalnomu pravosuddi. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*. 2025. Vyp. 1 (27). S. 128–144. DOI: 10.21564/2225-6555.2025.27.326911. URL: <https://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/326911> (in Ukr.).
6. Holovko O. M. Pryntsyp spravedyvosti v zakonodavstvi voiennoho chasu: teoretyko-pravovyi analiz. *Almanakh prava*. 2023. Vyp. 14. S. 48–53. DOI: 10.33663/2524-017X-2023-14-48-53. URL: <https://almanahprava.org/almanac-of-law-14/> (in Ukr.).
7. Kyrychenko V. Ye. Normotvorchist, urehulovana pravom, v Ukraini (anhl. movoiu). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2025. T. 109, № 2. S. 24–35. DOI: 10.32631/v.2025.2.02. URL: <https://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/881> (in Engl.).
8. Fuller L. L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1964. 202 p. (in Ukr.).
9. Rawls J. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971. 607 p. ISBN 0674000780. URL: <https://giuseppicapograssi.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/08/rawls99.pdf> (in Ukr.).
10. Skrypnyk A. V., Titko I. A. Spivmirnist vtruchannia i balans publichnykh ta pryvatnykh interesiv pid chas nehlasnoho zbyrannia dokaziv u kryminalnomu provadzhenni. *Teoriia i praktyka pravoznavstva*. 2024. Vyp. 2 (26). S. 161–181. DOI: 10.21564/2225-6555.2024.26.313485 (in Ukr.).

Костенок А. М. Принцип справедливости: місце і роль у системі основних принципів права

У статті подано теоретико-правове осмислення принципу справедливості як фундаментальної ціннісної засади права та розкрито його системотвірне значення в колі основних принципів, насамперед у взаємозв'язку з верховенством права. Обґрунтовано, що справедливість у праві не є суто моральною оцінкою чи проявом політичної доцільності, а виступає нормативним критерієм, який орієнтує нормотворчість і слугує матеріальним мірилом для оцінювання змісту правових приписів.

У цьому контексті висвітлено кореляцію справедливості з категорією «якості закону»: справедливість задає ціннісні параметри регулювання, тоді як якість закону забезпечує їх інституційне втілення через комплекс вимог до нормативного акта. Показано, що якість законодавства охоплює не лише формально-процедурні характеристики (компетенція, дотримання процедури, системність), а й матеріальні стандарти, похідні від верховенства права.

Ключовою гарантією справедливого регулювання визначено правову визначеність: доступність і чіткість норм, однозначність термінів, узгодженість приписів, стабільність законодавства та стримування надмірної дискреції публічної влади. Наголошено, що в поєднанні з принципами пропорційності та недискримінаційності правова визначеність формує перевірюваний «каркас» критеріїв, через які справедливість набуває практичної вимірюваності під час оцінки нормативних актів.

З урахуванням європейських стандартів доведено, що якісний закон має забезпечувати баланс публічного інтересу і прав людини, мінімізувати ризики свавілля та гарантувати рівність правового статусу суб'єктів. Узагальнено: справедливість і якість закону є взаємодоповнювальними феноменами: перша визначає матеріальний горизонт регулювання, друга забезпечує його формалізацію, реалізацію та контрольованість.

Ключові слова: справедливість, якість закону, верховенство права, правова визначеність, пропорційність, нормотворчість, дискреція, права людини.

Kostenok A. M. The principle of justice: its place and role in the system of basic principles of law

The article carries out a theoretical and legal analysis of the principle of justice as a basic value basis of law and determines its place and role in the system of basic principles, primarily in relation to the principle of the rule of law. It is emphasized that justice in law is not reduced to moral intuition or political expediency, but functions as a normative criterion that directs norm-making and sets material guidelines for evaluating legal regulations. In this context, the correlation between justice and the quality of the law is substantiated: justice is the value basis of norm-making, while the quality of the law ensures its institutional implementation through a set of requirements that guarantee the appropriate level of normative regulation.

It is shown that the “quality of the law” is complex and covers not only formal and procedural aspects (due competence, compliance with the procedure, systematicity), but also material standards related to the rule of law. The importance of legal certainty as a key guarantee of predictability of legal regulation and law enforcement is revealed: clarity and accessibility of norms, unambiguous terminology, consistency of legal provisions, stability of legislation, as well as restrictions on excessive discretion of public authorities. It is emphasized that legal certainty, combined with the requirements of proportionality and non-discrimination, forms a “framework” of criteria through which justice acquires practical measurability in the process of evaluating regulatory acts.

Special attention is paid to the approaches of modern legal doctrine to assessing the quality of legislation and to determining the content of justice in law, taking into account European standards of the rule of law. It is proved that a high-quality law should ensure a balance between public interest and human rights, minimize the risks of arbitrary interference and guarantee the equality of the legal status of subjects. As a result, the conclusion is formulated that justice and the quality of the law are in a complementary relationship: the first determines the material horizon of legal regulation, the second ensures its formal and institutional implementation and verifiability. The directions of further research related to the development of a system of criteria for assessing the quality of legislation and methods for their application in the light of European integration processes and standards of the rule of law are outlined.

Keywords: justice, quality of law, rule of law, legal certainty, proportionality, rule-making, discretion, human rights.

DOI: 10.33663/2524-017X-2026-17-589-595

Дата першого надходження рукопису до видання: 28.02.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.04.2026

Дата публікації: 30.04.2026